

Orta Dönem Modernizmi Açısından Denizli’de Bir Sivil Apartman Çiftinin Hafızası: Gözde ve Cillov Apartmanları

Araştırma Makalesi
Research Article

Gözde Kan Ülkü¹, Işıl Uçman²,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Denizli, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-5897-4041, e-posta: gozdekanulku@gmail.com

² Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Denizli, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-0217-6443, e-posta: ucmanisil@gmail.com

ÖZ

Sivil apartman mimarisindeki olgu ve dönüşümler, bir kentin barınma kültür tarihini oluşturan ve anlamlandıran katmalardan biridir. Konut bağlamındaki tarihsel eğilimleri ortaya koyduğu gibi farklı yaşam tarzlarının, bunlara ait değişimlerin izlenebileceği zengin ve verimli bir gösterge alan niteliği de sunar. Sivil apartmanlar bu açıdan, toplumun belli bir kesimine ait sosyo-ekonomik ve kültürel eğilimlerin, bunların etkileşiminde kurumsallaşan yasa ve yönetmeliklerin, bunlarla düzenlenen tarihsel içeriklerin biçim kazandığı toplumsal formlar olarak incelemeye değerdir. Bu makalenin amacı, 1970’lerde, orta yüzyıl modernizmi bağlamında değerlendirilebilecek Denizli kent merkezinin dönüşümü sürecinde, yazlık bir sinemanın yıkılıp yerine dönemin sosyo-ekonomik koşulları ve üst gelir grubuna ait belli bir sınıfın olanakları ve işbirliği dâhilinde inşa edilen bir apartman çiftini, dönemine ait mimari mekân organizasyonu ve sosyal yaşam göstergeleri açısından inceleyerek, bu örnekte olduğu gibi çoğu yıkılma tehlikesi altında olan isimsiz, sıradan yapıları kentsel-kolektif hafıza ve gayri resmi tarihyazım açısından kayıt altına alma çalışmalarına katkı sunmaktır.

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 23 / 08 / 2023

Kabul 12 / 11 / 2023

ANAHTAR KELİMELER

Denizli
Kolektif Hafıza
Orta Yüzyıl Modernizmi
Sivil Konut Mimarisi

The Memory of An Apartment Couple in Denizli in Terms of Mid-Century Modernism: Gözde and Cillov Apartments

ABSTRACT

The phenomena and transformations in civil apartment architecture are one of the layers that create and give meaning to an urban housing culture. As well as revealing historical trends in the context of housing, it also offers a rich and productive indicator area where different lifestyles and their changes can be monitored. In this respect, civil apartments are values in which the socio-economic and cultural conditions of a certain segment of society, the laws and programs institutionalized in their communication, and the form of regionally regulated contents are examined as social forms. The aim of this article is to contribute to the efforts to record the nameless, ordinary buildings, many of which are under the threat of demolition, in terms of urban-collective memory and unofficial historiography by examining a pair of apartment buildings that were sited on the demolished and replaced summer cinema in the 1970s during the transformation of Denizli city center, which can be evaluated in the context of mid-century modernism, in terms of the socio-economic conditions of the period and the possibilities and cooperation of a certain class belonging to the upper income group, in terms of architectural space organization and social life indicators of the period.

ARTICLE HISTORY

Received 23 / 08 / 2023

Accepted 12 / 11 / 2023

KEYWORDS

Denizli
Collective memory
Mid century modernism
Housing architecture

GİRİŞ

Türkiye’de mimarlık bağlamında 1950-80 yılları arasındaki süreçler, Orta Yüzyıl Modernizmi olarak da nitelendirilen, mimarların bir meslek grubu olarak yeni profesyonel rollere yönelip kendilerini kolektif-girişimci özneler şeklinde yeniden tanımladıkları, kentsel alanın dönüşümünde mesleğin payını ve prestijini yükseltme çabalarıyla toplumsal ilerleme hedeflerini birlikte ele aldıkları, küçük sermayeli ve henüz yeterince deneyimi olmayan müteahhitler ile ortaklık kurdukları ya da bu rolü kendilerinin üstlendiği bir zaman aralığı olarak tanımlanabilir.

Kentleşme süreci açısından değerlendirildiğinde, sivil apartman projelerinin mimarlık pratiğinin ağırlıklı konusu haline geldiği bu dönem, 1948 yılında yürürlüğe giren ve konut yapımını teşvik eden 5218 ve 5228 sayılı yasalarla konut kooperatifçiliğinin yaygınlaşmasının ardından (Şumnu 2023,46) 1965 yılında yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Yasasına dayanan yap-satçılık modeliyle (1) (Şumnu 2023,87) karakterize olur. Bu iki yapılaşma mekanizmasından ilki, çoklu üyelik sistemiyle kurumsallaşan, kent merkezi dışındaki imara açılan araziye mahalle ölçeğinde yayılan ve ortak yaşam kurgularına olan mekânsal yatırımın görüntülenebildiği, yeşil peyzaj içindeki villa tipi konut türünden, süreç içinde avlu etrafında biçimlenen apartman bloklarına değin belli bir biçimlenme çeşitliliği ve tasarım yaklaşımı sunar (Şumnu 2023,47). İkincisi ise, 1960’ların ikinci yarısına doğru büyük kentlere olan göç hareketinin beraberinde getirdiği nüfus artışı ve buna paralel olarak kent merkezine olan ilgiyle konut talebindeki artışın ivme kazandırdığı rant ekonomisini ve mimari biçimlenmede hızı önceleyerek tasarım arayışını minimize eden tercih ve pratiklerle ilişkilidir.

Bu tercih ve pratikler, yap-satçı model ile yapıcı çevreyi hızlı bir dönüşümün konusu haline getirmiş, Türkiye’deki toplam konut stokunun yarısına yakını bu mekanizma ile karşılanmıştır (Şenyapılı 1996; Bilgin 1992). Sürecin ürettiği bu yapılaşma talebi, mimarın tasarımcı rolünü ve tasarlama eylemindeki özgün biçim ve detaya olan yatırımını ikinci plana iterek, daha çok inşa-ekonomisini önceleyen küçük sermayeli, deneyimsiz müteahhit-mimar figürünün ortaya çıkmasına veya müteahhitle ortaklık ve iş birliği yapan bir konut tasarımcısı uzmanlığına neden olmuştur (Güner 2006). Böylelikle bu model, kent merkezlerinin 1950’li yıllara kadar yerel malzemeli bir veya iki katlı evlerden oluşan, 1950’li yıllardan sonra yerini iki katlı betonarme binalara bırakan yapı morfolojisini değiştirerek bitişik/ayrık düzende betonarme ve bu kez çok katlı yapılardan oluşan, Türkiye’nin hemen hemen her yerinde benzer plan ve cephe özellikleri göstererek tektipleşip anonimleşen bir yapıcı çevrenin oluşumuna da katkı sunmuştur (Balamir 1994).

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu makalenin amacı, orta yüz yıl modernizmi bağlamında şekillenen kent merkezinin dönüşümü ve sivil apartman mimarisi ara kesitinde beliren bir merkez yapı-üretim modelini, Denizli’de 1970’lerde projelendirilip uygulanan

bir ikiz apartman örneği üzerinden inceleyip, ilgili materyali dönemsel içerik üretimi olarak yorumlamaktır. İkiz apartmanların görüntülenmesi için ise, yöntem olarak yapılarla ilişkin kentsel-mimari yakın okumalarının yanında, mülk sahibi-mimar ortaklığında şekillenen bu yapıların iktisadi bir model olarak dönemin konut politikası ve yasa-yönetmelikler çerçevesinde nasıl tasarlanıp projelendirildiği, müteahhit ortakların aynı zamanda apartman sakinleri de olduğu yapıdaki yaşam tarzı ve göstergelerinin nasıl üretilip algılandığı sorularına yapılacak sözlü tarih çalışmasıyla yanıtlar aranacak, projenin birinci ve ikinci kuşak temsilcilerinin hafıza ve anılarına, süreci anlatan tanıklıklarına başvurulacaktır.

Bu kapsamda makalenin birinci bölümünde 1960’lı yılların ikinci yarısında sonra başlayan toplumsal değişim ve talepler bir bağlam olarak tanımlanacak, sivil apartmanları bu açıdan, toplumun bir kesimine ait sosyo-ekonomik ve kültürel eğilimler, bunların etkileşiminde kurumsallaşan yasa, yönetmelik ve pratikler ve bunlarla düzenlenen biçimler ve göstergeler olarak okumak için George Simmel’in toplumsal form kavramına başvurulacaktır. İkiz apartmanları kent merkezindeki rant ekonomisine dayanan bir ortaklık ve iş birliği modeli olarak görüntülemek ve yap-satçılığı bu açıdan irdelemek için ise, Ela Kaçel’in “Fidüsyer: Bir Kolektif Düşünme Pratiği” makalesine referansla “fidüsyer” kavramı kullanılacaktır. İkinci Bölümde ise, çoğu yıkılma tehlikesi altında olan isimsiz, ancak toplumsal dönemi yansıtan bu gibi yapıları, Maurice Halbwachs’a referansla kentsel-kolektif hafıza ve gayri resmi tarihyazım açısından irdeleyerek kayıt altına alma çalışmalarına, söz konusu apartmandaki iç mekân, eşya kullanımıyla müze salon pratiği ve iç mekân hafızasına yönelik sözlü tarih çalışmalarıyla katkı sunmaktır.

Denizlide 1970’lerde Kent Merkezinde Oturmak; Gözde Ve Cillov Apartmanlarının Mekânsal Organizasyonu Ve Sosyal Göstergeleri

20.yy’ın ikinci yarısında değişmeye başlayan siyasal, ekonomik ve sosyal ortamlardaki konut idealizasyonu ve üretimi, devletten özel sektöre doğru bir geçiş göstermiştir (Şumnu 2023,9).1980’lere uzanan ve Orta Yüzyıl Modernizmi olarak tanımlanan bu süreç, hane olarak konut tasavvurunun dönüşümüne sebep olmuş; konut artık, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde merkezi otoriteye referansla şekillenen ideolojik temsiliyet, biçim ve kullanım değerinden daha çok, değişim değeri üzerinden tanımlanan, iktisadi bir meta, bir sosyal statü ve prestij göstergesi olarak kabul görmeye başlamıştır (Cengizkan 2009; Koca 2015) (Şekil 1). Böylelikle belli bir dönem için geçerli olduğu varsayılan piyasa değerlerini önceleyen rant ekonomisine ve kent merkezlerinde bu çerçevede gelişen ortaklık ve işbirliğine dayanan yap-satçı model, konut üzerinde egemen olmaya başlamış, belli bir plan şemasının tekrarıyla benzeşerek üretilen yapı üretimi (Tekeli 2010) (Uz ve Akpınar 2016), merkezden yerele doğru yayılarak Denizli’de de yeni bir yapı kültürü formu olarak kendine yer bulmuştur (Yavuzçehre 2011).

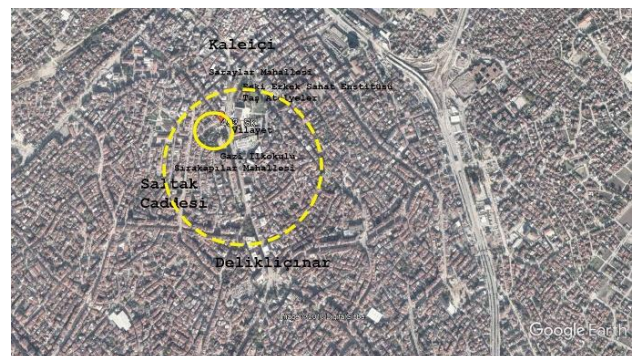

Şekil 1. Denizli Gazetesi'nde yer alan 1952 yılına ait gazete haberlerinde yazılarında 'lüks', 'medeni', 'köylükten kurtarıma' kavramları üzerinden statü, prestij ve modern olma vurgusu yapılmaktadır: (a) Haberde Kat Mülkiyeti Yasası ile üretilen ve dönemin iyi mimar-müteahit figürlerinin inşa ettiği dairelerin büyük ilgi gördüğü belirtilmiştir; (b) 19 Ağustos 1952 tarihli bir başka haber de şehrin dönüşümünü medeni ve köylükten uzaklaşarak olumlamıştır (Ataman 2020, 117,52).

George Simmel, Modern Kültürde Çatışma'sında hayatın yaratıcı hareketinin, hayata ifade ve gerçekleşme formları sunan, hayatın akışı içindekilere form, içerik, ufuk ve düzen kazandıran birtakım artefaktlerle gerçekleştiğini belirtir. O'na göre, hayat sürecinin bu ürünlerinin ortak özelliği, ortaya çıktıkları andan itibaren, kendilerine ait sabit birer forma; kendilerine özgü bir mantığa ve kanuna, bir anlama ve dirence sahip olmalarıdır, bu nedenle de bir formun yerini yeni bir başkasının alması şeklinde görülüp tanımlanabilirler (Simmel 2021,57). Simmel'in yaptığı bu açılımla izlenecek olursa, Denizli'de kentin yeni hayat formunun merkezi, 1967 tarihli imar planı sonrasında tarihi merkez niteliğindeki Kaleiçi-Bayramyeri Bölgesi'nden (Şekil 2), Delikliçınar Bölgesi'ne doğru kaymış (İnceoğlu 2002), yapsatçı modelin ürettiği apartmanlarla karakterize olan Kaleiçi-Bayramyeri, Saltak ve Delikliçınar arasında rant ekonomisinin görünür olduğu bir yapı çevre oluşmuş (Yoldaş 2009) (Şekil 2), Saltak Caddesi ve yakın çevresinde yaşamak ise bir prestij konusu haline gelmiştir. (2)

Şekil 2. 1967 tarihli İller Bankası tarafından hazırlanan kentin imar planına göre Ankara ve İzmir Karayolları arasın kalan tarım arazileri imara açılmış ve kent merkezindeki 2 katlı ahşap yapılar yerine 7-8 katlı binaların yapılması öngörülmüştür: (a) 1965,1971 tarihli gazete haberlerinde, yapılan imar planı ile şehrin yayılımı aktarılmış, (b)1969 tarihli gazete yazılarında kentin ana caddelerindeki ahşap konutların akibeti aktarılmaktadır (Ataman 2020).

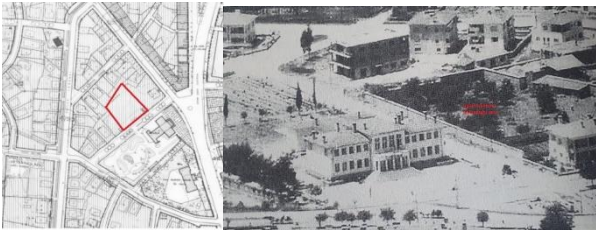

Şekil 3. Denizli'de konutların yoğun olduğu bölgeler ve yazı konusu apartmanların bulunduğu kentsel alan

sineması olan yazlık Nur Sineması mevcuttur (3) (Şekil 9). 1970’li yıllara gelindiğinde sinemanın içinde bulunduğu bölge yeni bir merkez haline gelmiş, yapı çevre ticari yoğunlaşmanın etkisi altında kamusal mekanlar aleyhine dönüşmeye başlamıştır. Mal sahibi dönemin tanınmış, önde gelen yerel tüccarlarından olan Mesut Rıza Cillov, mimar Aydoğın Kan’ın alanın potansiyeline ilişkin önerdiği apartmanlaşma projesi fikrini olumlu değerlendirerek, kentsel gelişmeler doğrultusunda yazlık sinemanın işlevine son verip sinemanın bulunduğu alanda dönemin rant eğilimleri doğrultusunda apartman projesi geliştirmeye karar vermiştir (Şekil 10,11). Projelendirme kararını şekillendiren bir diğer husus, bu alanın Denizli Maliye Bakanlığı’na bağlı Defterdarlık Binası yapılması için önerilmesidir. Ancak bu öneri, Cillov lehine, sinemanın üzerinde yer aldığı dört parselin birleştirilmesi için verilen beyannamenin kabulünün ardından arsanın istimlak edilmeden imara açılmasıyla sonuçlanır ve projelendirme için uygun arsa böylece elde edilmiş olur.

Şekil 9. Apartman çiftinin bulunduğu arsanın önceki kullanımı, Denizli’deki eski yazlık sinemalardan Nur Sineması (Kaynak: Anonim).

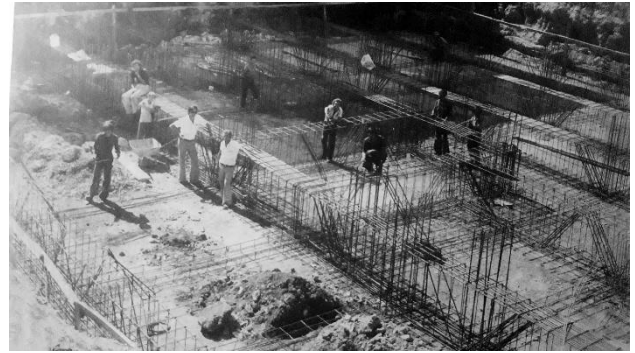

Şekil 10. (a) Solda 1966 tarihli Belediye haritasında yazı konusu apartmanların bulunduğu kentsel parsel, (b) Sağ resimde apartman çiftinin bulunduğu yapı parsellerini ve komşu parsellerdeki önemli hafıza mekanlarından olan 1932 yılında Halkevi binası olarak kullanılan, daha sonra Belediye Binası olarak hizmet veren tarihi yapı görülmekte. Tescilli Gazi İlkokulu ile komşu olan yapı bugüne kadar varlığını sürdürememiştir. Alan bir dönem Denizli Sümerbank mağazasına da ev sahipliği yapmıştır. Fotoğraf 1956 yılına aittir (Kaynak: Denizli Büyükşehir Belediyesi arşivi ve Ataman 2020).

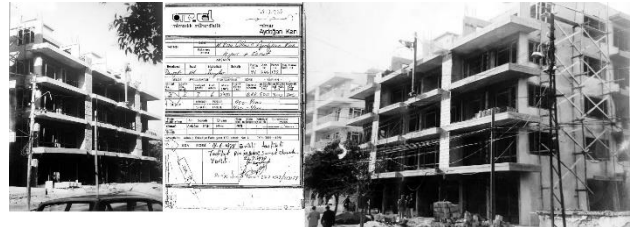

Şekil 11. Yazıya konu olan apartman çiftinden, Cillov Apartmanı’nın da kadrja dahil olduğu kent merkezinin 1980’ler başlarındaki görünümü. Fotoğrafta ayrıca Gazi İlkokulu, yıkılan Kız Meslek Lisesi ve İl Özel İdare İşhanı görülmekte (Kaynak: Anonim).

Yap-satçı modelde finansmanı ve inşası için ise Cillov, projenin tasarımını da üstlenecek olan mimar Aydoğın Kan ile yüzde elli pay oranında, iki parselden biri mimarda diğeri mal sahibinde kalacak şekilde anlaşmaya varır. Böylece merkezde mülk sahibi yerel bir tüccar ile konut projelendirme konusundaki uzmanlığını ve profesyonel birikimini sermaye olarak ortaya koyan mimar ortaklığında bir müteahhitlik girişimi, Yazlık Nur Sineması’nın olduğu alanda, her katta dörder dairenin bulunduğu iki bloğun yan yana gelmesi biçiminde planlanarak hayata geçirilmiş olur (Şekil 12,13,14).

Şekil 12. Ağustos 1975’de Gözde apartmanının temelleri atılırken (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Şekil 13. Apartmanların kaba inşaatları devam ederken (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Ela Kaçel, Haluk Baysal ve Melih Birsel’i konu alan “Fidüsyer: Bir Kolektif Düşünme Pratiği” yazısında ikili arasındaki ilişkiyi, Baysal ve Birsel ofisinin, Kaçel’e göre

pek de bilinmeyen “Fidüsyer Etüd Bürosu” ismine dayanarak, fidüsyer kavramı üzerinden tanımlar. Kaçel’in Simmel’den bir aktarımla da yapmış olduğu dikkate değer yorum şöyledir: “...hukuki ve resmi koşullarda fidüsyer ilişki, üç temel prensibe dayanıyor: Karşılıklılık (reciprocity), profesyonel anlaşma ve güven. Fidüsyer ilişki içinde bulunan iki kişi, aynı zamanda en temel sosyolojik grubu oluşturur. George Simmel’in dyad olarak tanımladığı iki taraflı bir grup, iki birey arasında kurulabileceği gibi iki organizasyon ya da kurum arasında da oluşturulabilir. Dolayısıyla fidüsyer ilişki, temel olarak ikili (dyadic) bir ilişkidir” (Kaçel, 21)

Gözde ve Cillov Apartmanları, ortaya koydukları hem literal hem de metaforik anlamdaki ikizlikleriyle, fidüsyer bir ilişkiyi örneklendirirler. Dönemin konut politikası ve yasa-yönetmelikler çerçevesinde iktisadi bir model olarak mülk sahibi-mimar ortaklığında (kat karşılığı) şekillenen bu yapıların ortakları aynı zamanda apartman sakinlerini de oluştururlar. Kaçel’in işaret ettiği gibi, “büro sahibi bir mimar tek başına veya çok ortaklı bir grup içinde de çalışsa, temelde her mimarlık pratiği çok sayıda fidüsyer ilişkisinin bir toplamıdır...mimar-işveren, mimar-meslektaş, mimar-meslek sahibi, mimar-müteahhit, mimar-sanatçı, mimar-stajyer gibi iki kişi arasında geçen pek çok fidüsyer ilişkinin oluşturduğu bir bütündür” (Kaçel, 2021, 22)

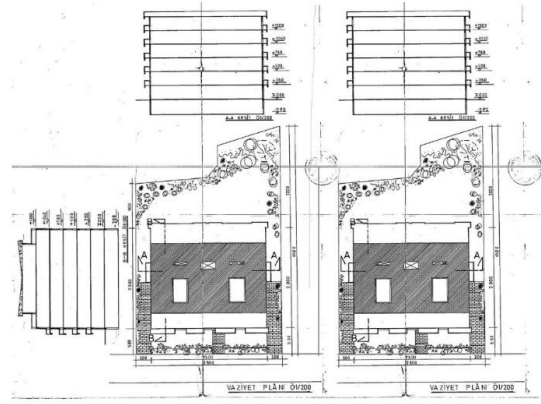

Şekil 14. 1976 senesine ait bu fotoğrafta mimar, daire sahipleri ve kalfalar görülmekte (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Mimar Aydoğan Kan (4), kendi ifadesiyle “Muhlis Türkmen, Asım Mutlu, İrfan Bayhan, Hüseyin Kaptan ve Bedri Kökten hocaların öğrencisi olarak 1968 yılında Ege Mimarlık ve Mühendislik Okulu’ndan mezun olmuştur”. İmar ve İskân Bakanlığı Denizli İl İmar Müdürlüğü’nde bir

buçuk yıl çalışıp, 1971’den sonra aktif olarak serbest mimarlık meslek pratiğini Denizli’de sürdürme kararı alarak, çok sayıda konut projesinin tasarım ve uygulamasına imza atmıştır. Bu toplam içinde mimarın Gözde ve Cillov Apartmanları, toplumun bir kesimine ait sosyo-ekonomik ve kültürel eğilimlerin, bunların etkileşiminde kurumsallaşan yasa ve yönetmeliklerin ve bunlarla düzenlenen tarihsel içeriklerin biçim kazandığı, kent merkezinde oturma talebini, mekân organizasyonu ve göstergeleriyle resmeden özel bir örnektir.

İkiz apartmanların komşu yapılarla, sokakla ve şehirle ilişkisi, çekme mesafelerinin belirlediği boşluklar aracılığıyla kurulur. Birbirine dokunmadan tek başına yükselen yapıların arasında yer alan ve genellikle, bahçe, giriş, pasaj olarak kullanılan bu boşluklar, ara alanlar olarak çalışıp dolaylı mekânsal ilişkilerin kurulmasının yolunu açar (Şekil 15, 16).

Şekil 15. Gözde ve Cillov Apartmanları Vaziyet Planı (Mimarın Kişisel Arşivi)

Şekil 16. Apartmanların balkonlarla ve ara kamusal alanla kurduğu mekânsal ilişkiler (Mimarın Kişisel Arşivi).

İkiz apartman yapıları tek bir prizmatik kütlelin yatay konumlandırılması ve kütlelere ekli tüm cephe boyunca uzanan balkonların dahil edilmesiyle biçimlenip (Şekil 17), araziye ortalarında uzun-dikdörtgen bir alan oluşacak biçimde paralel bir şekilde yerleşmiştir. İkiz yapılar arasında kalan bu açık/kamusal ortak mekân, apartmanların kamusal zeminini çoğaltarak, sokakla ilişki kurmasını sağlayan zemin haline dönüşmelerine olanak vermiştir. 60cm’lik bir kot farkıyla oluşturulan bu kamusal ara mekânda apartman sakinleri ve ticari kullanıcıları için bir oturma/dinlenme alanı olarak, yapının konut olarak hizmet ettiği yıllarda çocuklar için de bir oyun alanı, bir sahne olarak kullanılmıştır. (Şekil 18) Zemin katları komple ticari kullanıma ayrılan yapılarda, bodrum kat iki

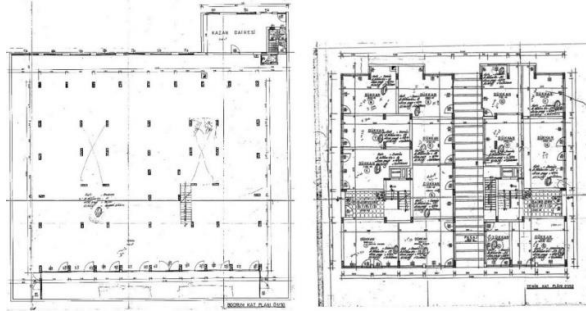
ayrı giriş biçiminde pasajlandırılarak bağlantılanan büyük hacimlere sahip dükkânlar oluşturulmuştur. Tekstil kenti olan Denizli’de bu mekânlar yıllarca fason üretim merkezleri olarak işlevini sürdürmüştür. (Şekil 19)

Şekil 17. Gözde ve Cilov Apartmanlarına karakter veren yüzey /zemin ilişkileri (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Şekil 18. İki yapı arasındaki kamusal ilişki (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Şekil 19. Gözde Apartmanı Bodrum ve Zemin Kat Planları (Mimarın Kişisel Arşivi)

Yapılar orta yüz yıl modernizmi bağlamındaki sivil konut mimarisine ait kentsel ve mimari mekân organizasyonu, sosyal yaşam göstergeleri açısından tipik özelliklere sahiptir. Atatürk Parkı’na bakan ana cephelerinde yer alan geniş pencereler, yapıların yatay prizmatik kütlelerini hafifleterek cepheyi tamamen saran balkonlar ve balkonların yataylığını ritmik olarak kesen dik yüzeylerle binaların döneme ait karakteristik unsurlarını oluştururlar. Konut birimlerinin salon mekânları burada güneydoğu cephesine ve manzaraya doğru konumlanmıştır. Tarihsel anlamda toplumun bir kesimine ait sosyalizasyon göstergesine sahip olan ve bu anlamda jenerik denilebilecek bu balkonlar konut birimlerinin dış ile ilişkilenmesini sağlarken aynı zamanda yapının toplumsal form olarak tercih edilen yatay etkisini de güçlendirmiştir. Tüm cephe boyunca devam eden balkonlar, ahşap separatörlerin yardımıyla bölünürlerken cephedeki süreklilik devam eder. Balkon apartmanda daireler arası iletişimi ve malzeme alışverişini sağlayan bir araç olarak da ayrı bir öneme sahiptir.

Dönemin en belirgin ve yaygın modernist repertuvarlarından biri olarak teraslarda kullanılan betonarme pergolalar, Gözde ve Cilov Apartmanları’nda da mevcuttur. Pergolaların oluşturduğu Işık/ Gölge, Dolu/Boş etkisi manzarayı içine alırken yapının sosyal yaşam göstergesi işlevini üstlenmektedir. (Şekil 20,21,22)

Şekil 20. Terastaki Pergolaların oluşturduğu Işık/ Gölge, Dolu/Boş etkisi (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

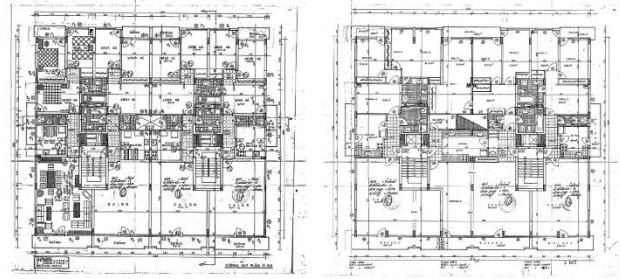
Şekil 21. Dolu/Boş ilişkileri. Çerçeve/ Cam/Perde içiçe geçen mekânsal hikayelere olanak verir. (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Şekil 22. Dolu/Boş ilişkileri. Çerçeve/ Cam/Perde içiçe geçen mekânsal hikayelere olanak verir. (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Apartmanlar, toplam beş kattan (1 bodrum, 1 zemin, 3 kat) oluşmaktadır. Her katta simetrik düzende yerleştirilmiş, yaklaşık 180m² büyüklüğünde dört daire (3 oda + 1 Salon) yapıyı oluşturmaktadır. Ancak dairelerin mekânsal şemaları orta alanlarda farklılaşır, köşe dairelerde üç taraf ışık alırken, orta daireler ön ve arka cephelerden aydınlanır. Planlarda orta dairelerde yer alan mutfak ve yatak odaları holünün bir ışıklıkla birbirinden ayrıldığı görülür (Şekil 23, 24). Zemin katta yapıyı çevreleyen dükkânlara ilave olarak her bir apartmanda dikdörtgen prizmayı bölen yaklaşık üç metre genişliğinde birer pasaj

bulunmaktadır. Bu alan binanın kamusal alandan arkadaki özel alana geçişini de sağlayan, aynı zamanda ortak geçiş ve sosyalleşme alanıdır (Şekil 25).

Şekil 23. İkiz Apartmanların (a) İkinci (b) Üçüncü Kat Planları (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Şekil 24. (a) Farklılaşan ara kat (üçüncü kat) planı;(b) Işıklılıkla aydınlanma gereksinimi sağlanan lineer mutfak (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Şekil 25. Sokakla ilişki kuran, günlük yaşama halen katılmaya devam eden pasajlar; (a)Gözde Apartmanı Pasajı, (b) Cillov Apartmanları Pasajları (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Konut içindeki mekânsal bağımsızlığın 1970'lerden sonraki apartmanlarda yansımaları daima tek bir girişin varlığı ile de ilgilidir. Bu durum Gözde ve Cillov Apartmanları'nda da dikkati çeker. Mutfak ve salon, giriş holünden ulaşılan birincil mekânlar olarak tasarlanmıştır. Genel olarak üç oda ve bir salon olarak tasarlanan projede, giriş holünden arka planda yer alan iki yatak odasına ve alafrağa tuvaletli banyoya ulaşımı sağlayan ve 80'lerden sonraki planlarda 'gece holü' olarak da adlandırılan ikincil bir hole ulaşılır. Bu hol ile beraber bu holden ulaşılan banyo ve yatak odaları evin mahrem bölümünü oluşturur. Dairelerdeki odalardan ikisi projede yatak odası olarak konumlandırılırken, diğer oda mutfakla ilişki kuracak şekilde tasarlanmıştır. Mimar yapıdaki kullanım farklılaşmasını, apartmanda en üst ve orta kat katında bulunan dairelerin planlarında değişikliğe giderek, farklılaşan dört planlı bir apartman mimarisi ortaya koyar. Bu durum mimarın farklı aile tiplerine hitap etme isteğinden kaynaklanır. Yapının mimari çizimleri incelendiğinde, yapıların son katlarındaki dairelerin birleştirildiği görülür. Her daire kapalı, yarı açık ve açık mekânlar (teraslar) sunan bir anlayışla tasarlanmıştır.

3.1.1. İkiz Apartmanların (İç) Mekân Hafızası Ve 'Müze Salon' Pratiği

Bir kentin tarihi, yasa ve yönetmelik gibi maddi kültür üzerinden yürütülen sayısallaştırma ve görselleştirmeye dayanan resmi tarihyazım çalışmalarıyla olduğu kadar gayri resmi kayıtlardan, kente dair izlenim, anekdot ve hatıralardan da beslenir. Bu hikayeler, kolektif hafızayı oluşturan önemli kaynaklardan biridir. Yaşanan ortaklaşa deneyim, mekân, yapı ve eşyalara yönelik sözlü aktarımlarla bu yerleri farklı grup, aile ve kuşaklar arasındaki toplumsal hafıza inşalarıyla yeniden üretir.

Elde edilen aktarımlar üzerinden kentin belli bir kesiminde gündelik yaşamının nasıl şekillendiği, mahalle/apartman sakinleri ile ailenin nasıl ayrıştığı, nasıl buluştuğu, bir grup olarak aile deneyimiyle bunun içindeki bireyselliğin nasıl kurulup yaşandığı, kimlerin nerede ve nasıl görünür olduğu, yer, peyzaj, mekân ve eşya organizasyonu üzerinden yorumlanacaktır.

İç mekân pratiği ve mobilya imalatı, barınma kültürünün dönüşüm tarihinin önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Barınma ve materyal kültür tarihinin nesnelere olarak mobilyalar, değişen ve dönüşen toplumsal hayatın, gündelik yaşam pratiklerinin, iç mekânla ilgili taleplerin sosyal örüntü ve kodların yeniden çözümlenmesinde önemli veriler sundukları kadar, tasarımla ilgili üretim süreçlerinin, mimarlık ve dekoratörlük gibi farklı uzmanlaşma ve profesyonel bölgesellik iddialarının oluşum, gelişim ve dönüşümüne de ışık tutmaktadır.

1970'lerde salonla ilgili pratiklerde, döneme ait hâkim anlayışın, salonu gündelik yaşam rutinlerinden izole etmek ve hane halkı için statü sergileme standardı haline geldiği görülür. Bu yaygın model, gerek akademi, gerek edebiyat dünyasından çeşitli yazarlar tarafından baskın bir pratik olarak görülmüştür. (Ayata 1988; Gürel 2009; Çapoğlu 2008; Pamuk 2006). Ayrıca bu çalışmalarda hane halkının gündelik rutinlerinden soyutlanmış salon pratiği, 'müze-salon' (Pamuk 2006) 'kapalı kapılı salon' (Özbay 1999) gibi çeşitli terimlerle ifade edilmiştir. (5)

1970'ler coğrafyasında, Türk Filmlerinin de etkisiyle modern yaşam önermeleri herkesin salonuna, likör/viski şişelerinin olduğu bir bar, çoğu zaman çalınmayan bir piyano, yurtdışından kaçak olarak getirilen kristal ve altın varaklı bardaklar, fildişi biblolar, dokuma halılar ve goblen kumaşlarla girmiştir. Salonun sadece misafirlere için kullanıldığı, çoğu zaman kapısının kapalı olduğu ve özel günler dışında genelde ailenin bu mekânla ilişkisinin olmadığı bir anlayış hâkimdir. Gözde ve Cillov Apartmanlarında da benzer bakış açısı içindeki kullanıcılar, ana cepheye ve manzaraya konumlanmış, L şeklindeki salonlarında yılın belirli günlerinde zaman geçirmişlerdir. Apartman modern yaşamı sembolize ederken, bir taraftan da gelenekselci bakış açısı ile mekânlar kısıtlanarak kullanılmaktadır. 'Bu durum, Bozdoğan'ın 'Antika eşyalarla dolu ve geleneksel anlayışla döşenmiş bu villanın iç mekânının dış cephenin sade ve kübik modernist estetiğiyle çeliştiğini' söylemini hatırlatmaktadır. Bozdoğan tarafından yer verilen bu

fotoğraf ve fotoğrafın barındırdığı çelişki altında Türkiye'de modern mimarlığın algılanışına ve içselleştirilmesine işaret eden bir imgedir' (Bozdoğan 2008) (Şekil 26).

Şekil 26. Gözde Apartmanı birinci katında yer alan mimarın dairesi: (a) Salonda bulunan bar, fildişi biblolar, likör takımları; (b) 'Müze-salon' ya da 'kapalı kapılı salon' mekânında mimar ve ailesi (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Gözde ve Cillov Apartmanları'nda, gündelik yaşantıya katılmayan salonun aksine oturma odası, evin ana yaşam alanının merkezindedir. Oturma odası aynı zamanda geçiş mekânı niteliğindedir ve herhangi bir kapı ögesi ile kapatılmayıp, mekânlarası iletişime olanak veren bir mekân deneyimi sunar. (Şekil 27,28)

Barınma ve materyal kültür tarihinin nesnelere olarak mobilyalar da değişen ve dönüşen toplumsal hayat, gündelik yaşam pratikleri, iç mekânla ilgili talepler, konusunda önemli verilere sahiptirler.

Şekil 27. Mutfak ve oturma odası arasındaki iletişimi sağlayan kitaplık ve tv ünitesi. (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Şekil 28. Oturma Odası'nda modern gündelik yaşantının içerisinde piyano başrolde ve bu evde dekorasyon objesinin ötesinde de kullanılmaktadır (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Gözde ve Cillov Apartmanları sakinlerinin çoğunluğun benimsediği anlayış Bozdoğan'ın tariflediği tarihsel devamlılık, otantiklik, yerellik gibi olgulara dair iç mekân

pratiği sunarken, son derece küçük bir azınlığı teşkil eden diğer sakinler ise, modern apartman yaşamını, batılılaşma ve modern olma halini iç mekânlarında da yaşamaktadır (Şekil 29,30). Bozdoğan'a göre, diğer Batı-dışı modern toplumlara benzer bir şekilde, Türkiye'de modern mimarlığın serüveni kendini, medeniyet/kültür, uluslararası/ulusal, modern/geleneksel gibi ikilikler üzerinden kurmaktadır (Bozdoğan 2002).

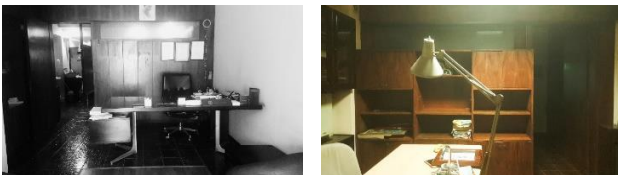

Şekil 29. Nilgün & Halim Sivri'nin, Gözde Apartmanı üçüncü kat ara dairesinde, salonun günlük yaşam pratiğine katılımı söz konusudur. Duvardaki yeşil pano dönemin önemli seramik üreticilerinden İstanbul Gorbun Işıl Firmasının özel el imalatı olarak salonun ana oturma mekânında tüm duvarı kaplamaktadır. Hemen önünde U şeklinde bir özel yapım kanep ve ona eşlik eden İtalyan modern avize ve cam sehpa dikkati çeker. (Kaynak: Gözde Apartmanı maliklerinden Nilgün & Halim Sivri Arşivi)

Şekil 30. Serpil & Süleyman Koloğlu'nun Cillov Apartmanı üçüncü kat dairesi: (a)salon mekânının günlük yaşam pratiğine katılımından bir fotoğraf. (b) Dönem mobilya vitrin anlayışı (Kaynak: Cillov Apartmanı maliklerinden Didem Koloğlu Alataş Arşivi).

'Müze Salon' ve açık oturma odası mekân kullanımının yanında, apartmanların zemin ve bazı dairelerin birinci katlarında uzun yıllar, çeşitli ofis kullanımları (muayenehane, mimarlık bürosu, diş kliniği, avukatlık bürosu, muhasebe ofisi) yer alırken, dönemin iç mekân ofis giydirme pratiğinde ahşap lambrilere ek, zeminde karo mozaik eşlik eder (Şekil 31, 32, 33,34).

Şekil 31. Gözde Apartmanı birinci katında yer alan mimarın ofisi: (a)70'lerin damarlı ahşap kaplamaları; (b) 70'ler modernizmini iç mekânda gerçekleştiren Gio Ponti

tasarımı ahşap masa (çelik masa ayak detaylı) ve kahverengi deri oturma takımı (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Şekil 32. Gözde Apartmanı apartman giriş mekânı: (a) Ana merdiven; (b) Dönemin zeminde çok tercih edilen malzemesi dökme karo mozaik (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi).

Şekil 33. Gözde Apartmanı farklılaşan Nilgün ve Halim Sivri ara kat dairesi: (a) mutfak mekânı (b) ışıklık. Dönemin tercih edilen toprak tonları (sarı ve kahverengi) ve malzemeler 70'ler modernizmini vurgulamakta. (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

Resim 34. Konut ağırlıklı olarak inşa edilen apartmanların, günümüzde yoğunluklu olarak işyeri olarak kullanıldığı görülmektedir. (Kaynak: Mimarın Kişisel Arşivi)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1970'ler konut üretim süreci ve mekanizmaları ile mimarlığa ilişkin görev ve rol dağılımlarının dönüşüme uğradığı bir dönemdir. Sanayileşme, göç ve kentleşme dinamikleri kent merkezlerine olan ilginin yoğunlaşmasına, bu durum toplumsal formların yeni içeriklerle şekillenmesine neden olmuştur. 1965'teki Kat Mülkiyeti Yasası ile bu yasaya dayanan yap-satçı konut üretimi, orta dönem modernizmi bağlamında kent merkezlerindeki dönüşümü gerçekleştiren temel unsurlardandır.

Söz konusu mekanizma, mimarlık pratiği açısından yeni motivasyonlara, rant ekonomisi etrafında buluşan ortaklık ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır. Mülk sahibi-mimar müteahhitliği bu sürecin öne çıkan yap-satçı modellerindedir. Makale kapsamında incelenen ikiz apartman örneğinde izlendiği gibi, aralarında dönemin toplumsal formlarıyla ilişkili çağdaş mimari tasarım anlayışını yansıtarak farklılaşanlar olsa da bu dönemin sonuna doğru tekrarlayan plan ve cephe şemalarıyla inşaat piyasa ekonomisinin ürettiği merkez bir modelin yerelde de karşılık bularak apartmanlaşmaya hâkim olduğu görülür. Türkiye genelinde gözlemlenen kent merkezinde yaşanan dönüşümler sonucunda, yazı konusu apartmanların bulunduğu çevre de süreçten etkilenmiş, dönemin sonlarına doğru söz konusu kent merkezi kamusal niteliğini yitirmeye, kentleşme yeni merkez üretimleriyle kentin kuzeyine doğru kaymaya başlamıştır.

İkiz apartmanlar ise, minör yapı fiziki sorunları olmasına ve yakın çevresinde az sayıda konut olarak kullanılmaya devam edilen apartman bulunmasına karşın, günümüzde de bazı daireleri hane olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Kullanıcılarının çoğunlukla ev sahipleri olmaları, mimarın uzun yıllar burada oturmuş ve ikinci kuşak temsilcisinin burada çalışıyor olması apartmanların biçimsel olarak az değişiklikle bugüne ulaşmasında etkili olmuştur. Ancak, günümüzde daire sahipleri hızla değişmekte ve değişen kullanıcıların taleplerinden kaynaklanan yapının dönem karakteristiği aleyhine birtakım tercihler ve talepler oluşabilmektedir. Örneğin, balkonlar kısmi olarak kapatılırken, yapılar tabela, çanak anten ve alüminyum balkon demirleri ile yeni görünümlemlerini almıştır.

Oysa ki 70'lerin yapsatçı mimarlık pratiği ortamında, apartman mimarlığında nitelikli ve özgün bir örnek olarak Denizli'de dönem apartman yapıları arasında yerini almıştır. Ancak Denizli'deki diğer dönem yapıları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Oysa konutun bir kültürel nesne olduğunu unutmadan, onun aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve politik oluşumların da ürünü olduğunu hatırlamamızı sağlayacak mikro ölçekteki politikalar oluşturulmalıdır. Sahip olduğu mimari mirası hızla kaybeden Denizli kenti, 70'li yıllardaki özgün örnekleri kaybetmeden koruma altına almalıdır. Kentsel belleğin ve kimliğin sürekliliği kentleri farklılaştıran ve yaşatan en önemli unsurlardan olduğu unutulmamalıdır.

Dipnotlar:

- (1) Yap-satçı konut pratiğinde küçük sermayeli bir girişimci, arsa sahibiyle yapacağı apartmanın üzerinde anlaşılan sayıda katını vermek üzere yapı iznini almakta, apartmanı yapmaya başlamakta ve inşaatı sırasında da apartmanın katlarını satmaktadır.
- (2) Mimar Aydoğan Kan ile yapılan sözlü görüşmede, mimar o çevrede geçen yaşam biçimi hakkında anlatımda bulunmuştur: '1970'lerde kent merkezlerinde yüksek katlı binalar yok gibiydi. O yıllarda çok az sayıda 4-5-6 katlı binalar yapılmaya yeni başlamıştı. Daha ziyade 2-3 katlı konutların bulunduğu eski mahalleler mevcut durumunu muhafaza ediyordu. Altyapı anlamında kanalizasyon bulunmamaktaydı. Arıklar kamusal sosyalleşme mekanlarını oluştururken, kentin hafızasında önemli bir yer ediniyordu. Yol genişliklerine göre Denizli tip imar Yönetmeliği bulunmaktaydı ve bu yönetmeliğe göre kat irtifakı oluşturuldu. Apartmanlara da o dönem 4.5 kat (çatı ile birlikte 4 kat) (h:13m) kat irtifakı belirlendi. Apartmanların bulunduğu alan, kentin önemli bir merkezi olarak, Doktorlar Caddesi ve İl Vilayet Binası'nın burada bulunması sebebiyle kentin önemli insanların oturduğu, dönemin statü mekanı olarak nitelendirilebilecek, herkesin o mahalleden ev yapmak için yarıştığını söyleyebiliriz. Orada oturuyor olmak bir statü simgesi idi. Söz verdiğim halde ama bu apartmanlardan daire almayanların bana darıldığına şahit olmuşumdur'.
- (3) Mimar Aydoğan Kan ile yapılan sözlü görüşmede, mimar ikiz apartmanların arsalarının edinilmesi sürecine yönelik şu ifadeler yer alır: 'Saraylar Mah. 91.pafta 244 Ada 133 ve 149 no'lu parsellerde 1975 yılında -şu anda ağırlıklı olarak büro olarak kullanılan yer daha önceden Yazlık Sinema (Nur Sineması) olarak kullanılan parsellerin izin alınma sürecinde 4 parselden oluşan yazlık sinemanın ikişer parsel tevhid edilerek, iki (2) büyük parsel elde edilmesiyle (132 no'lu parsel, 103 m2 şu anki Gözde Apartmanı'nın bulunduğu alan mimar Aydoğan Kan'da kalmak suretiyle ve diğer 149 no'lu parsel ve 1410 m2'lik mevcutta Cillov Apartmanı'nın olduğu alanın da malsahibinde kalacak şekilde bir anlaşma yapılmıştır. Oluşan parsel değişikliğinden dolayı beyanname verme zorunluluğu doğduğu ve Maliye'nin de beyannameyi yüksek bulduğundan istimlak etmekten vazgeçtiğinden bahseder. Böylelikle ikiz apartmanların inşaat yapımına başlama süreci 1975 yılı Ağustos ayını bulmuştur. Ayrıca bu yapı adasındaki ilk modern 5 katlı apartman olduğunu ve yapıların kaloriferli, asansörlü olmalarının yanısıra, uygulanan Boiler su ısıtma sistemiyle de dairelere 24 saat sıcak su verilebilme olanağının bulunduğunu ve bu özelliklerle de modern yaşam pratiğini sunan apartman yapılarının kentin önemli insanları tarafından (dönemin önemli sanayici, doctor, mühendis ve esnafı gibi) tercih edildiğini ifade eder.
- (4) Mimar Aydoğan Kan ile yapılan sözlü görüşmeden aktarılmıştır. (26 Ocak 2023, Denizli)
- (5) Yazar Orhan Pamuk (2006), 'İstanbul: Şehir ve Anılar' adlı anı kitabında, 1950lerde, çocukluğunun geçtiği evdeki salona dair bu özelliğin kendi benliğindeki izlerini anlatmıştır. Pamuk'un 'müze salon' olarak adlandırdığı kurgu, 1950lerdeki İstanbul ve diğer büyük şehirlerdeki üst orta sınıf ailelerin eklektik

mobilya ve aksesuarlarla donatılmış salonlarını temsil eder. (Çapoğlu, 2008) Makalenin konusu olan apartmanlarda da benzer anlayış çoğu dairede görülmektedir. Türkiye’de Orta Sınıf Evlerde Müze-Salon Pratiği üzerine daha fazla bilgi için Esra Nasır’ın Yayınlanmamış Doktora tezi incelenebilir. ‘Nasır, Esra, (2016),’ Salon Mobilyalarının Dönüşümünün İncelenmesi: Gündelik Yaşamda Salon Fikri, Mobilya Edinme Dinamikleri Ve Kullanım Pratikleri’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul’.

Bilgi Notu

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makalede tüm yazarlar aynı oranda katkıda bulunmuştur Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

- Ataman, H. (2020). *Yüzleşmek*. Denizli: Boa Yayınları: İstanbul.
- Ayata, S. (1988). Statü Yarışması ve Salon Kullanımı. *Toplum ve Bilim* 42, s: 5-25.
- Balamir, M. (1994). Kira Evinden 'Kat Evleri'ne Apartmanlaşma: Bir zihniyet dönüşümü tarihçesinden kesitler. *Mimarlık*, Sayı 260, 29-33.
- Bilgin, İ. (1992). *Konut Üretimini Karşılaştırmalı Analizi*. YTÜ Mimarlık Fakültesi Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları: İstanbul, 83.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, (çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları: İstanbul.
- Bozdoğan, S. (2008). Democracy, Development and the Americanization of Turkish Architectural Culture in the 1950s. *Modernism and the Middle East: Architecture and Politics in the Twentieth Century*. (der.) Sandy Isenstadt ve Kishwar Rizvi, University of Washington Press, ABD, ss.116-138.
- Cengizkan, A. (2009). Kültür Nesnesi Olarak Konut ve Politik Aktörlerin Arka Bahçesi Olarak Konut Üretimi, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 345.
- Çapoğlu, N. (2008). *Home as a place: The making of domestic space at Yeşiltepe Blocks*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Güner, D. (2006). İzmir’de Modern Konut Mimarlığı: 1950-2006. *Planlama/3*, 123-141.
- Gürel, M.0. (2009). Consumption of modern furniture as a strategy of distinction in Turkey. *Journal of Design History*, 22(1),47-67.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. çev. B. Barış. Heretik Yayıncılık: Ankara.
- İnceoğlu, N. (2002). Denizli’de Mimarlık. *Mimarlık Dergisi*, 304: 38-41.
- İnceoğlu, N. (2004). *Geleneksel Türk Mimarisi Denizli*. Tasarım Yayın Grubu: İstanbul.
- Kaçel, E. (2007). *Fidüsyer: Bir Kolektif Düşünme Pratiği*, Haluk Baysal–Melih Bırsel, ed. N.M. Cengizkan, Mimarlığa Emek Verenler Dizisi III, Mimarlar Odası Yayınları: Ankara, ss.7-31.
- Koca, D. (2015). ‘Türkiye’de Çağdaş Konut Üretimini Yeniden Okunması’, *Tasarım + Kuram*; Sayı: 19- 34.
- Marım, R. E. (2000). *Eski Denizli Evleri: Denizli Geleneksel Konut Mimarisinin Şehrin Gelişimi ve Değişimiyle Oluşan Yeni Yapısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nasır, E. (2016). *Salon Mobilyalarının Dönüşümünün İncelenmesi: Gündelik Yaşamda Salon Fikri, Mobilya Edinme Dinamikleri Ve Kullanım Pratikleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özbay, F. (1999). Gendered space: A new look at Turkish modernisation. *Gender & History*, 11(3), 555-568.
- Pamuk, O. (2006). *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Simmel, G. (2021). *Modern Kültürde Çatışma*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Şenyapılı, T. (1996). Yeni Sorunlar Eski Çözümler: Kentsel Mekânda Bir Gecekondu Yolculuğu. *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s:345-354.
- Şumnu, U. (2023). *Mimarlar ve Apartmanları: Ankara’da Konut ve Barınma Kültüründen Örnekler*. Kitap Yayınları: İstanbul, S:47,87.
- Tekeli, İ. (2010). *Konut Sorununu Konum Sunum Biçimleriyle Düşünmek*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, s.189.
- Uz, F., Akpınar, İ. (2016). *Türkiye Tasarım Kronolojisi- Konut*. Vitra Çağdaş Mimarlık Dizisi: Geç Olmadan Eve Dön: Konutun Serüveni Üzerine Bir Sergi Kitabı. İstanbul.
- Yavuzçehre, P. S. (2011). *Kentsel Mekânda Değişim: Denizli*. Denizli: Denizli Belediyesi Yayınları, Denizli, Yayın no:10.
- Yoldaş, A. (2009). Geçmişten Bugüne Denizli Kenti ve Mimarlığı, İzmir’in artalandaki Kentlerde Mimarlık, s.39-45, Ankara: *Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yay.*